

Kohtaamisia ja kriisejä läpi ihmiselämän

– Otto-Friedrich Bollnowin
eksistentiaalisen pedagogiikan ydinkäsitteistä

JANI KOSKELA

Kirjoittaja kuvaa artikkelissaan kohtaamisen ja kriisin käsitteen avulla Bollnowin kasvatusta ja sivistystä koskevan ajattelun luonnetta, jonka hän näkee voimakkaasti andragogisena. Se mikä näyttäytyy sivistymisenä ja kehityksenä, näyttäytyy samalla kriiseinä ja konflikteina. Käytännön esimerkkeinä tästä ajattelusta hän kuvaa aikuiskasvatukseen soveltuvia tilanteita.

Toisen maailmansodan molemmiin puolin kehitynyt eksistentiaalifilosofian traditio on antanut vaikutteita myös pedagogiikkaan, erityisesti saksalaisen kielialueen yleiseen pedagogiikkaan, jonka lähtökohdat ovat klassisessa sivistysteoriassa. Tämän eksistentiaalipedagogiikan keskeisin edustaja Theodor Ballaun ja Eberhard Grisebachin rinnalla on Otto-Friedrich Bollnow (1903–1991) (Wehner 2002, 9; Lassahn 1978, 30). Bollnow pohti erityisesti saksalaisen eksistentialismin mahdollisuutta pedagogiikan teorian lähtökohdaksi. Hän myönsi eksistentialismin sopivan heikosti kasvatusta koskevan tarkastelun perustaksi, lähinnä siksi, että subjektin radikaalin vapauden ja autenttisuuden aspektit eivät millään tuntuisi sallivan pedagogisen suhteen kaltaista, alisteista vaikutussuhdetta yksilöön, joka on itsessään jo omassa olemisessaan vapaa (ks. Bollnow 1966, 155). Toisaalta eksistentialismi tarjosi Bollnowille myös välineitä tarkastella kriittisesti klassisia kasvatusta sivistysteoreettisia oletuksia. Hän totesi eksistentialismin tarjoavan mielenkiintoisia uusia käsit-

teitä, joilla hän selvästi näki pedagogista merkittävyyttä (m.t., 158). Näihin uusiin käsitteisiin kuuluivat muun muassa kriisi ja kohtaamisen käsitteen uusi sekulaarimpi muotoilu.

Ennen filosofista uraansa Bollnow opiskeli Berliinissä arkkitehtuuria, fysiikkaa ja matematiikkaa, mutta opintojen filosofisen luonteen voidaan tulkitella johtaneen hänet myöhemmin Göttingeniin, lähinnä Max Bornin vuoksi. Born toimi siellä luennoitsijana ansiokkaan kideoppinsa johdosta. Göttingenissä Bollnow altistui Wilhelm Diltheyn hermeneutiikalle ”diltheyoppineiden” Herman Nohlin ja Georg Mischin kautta. Mischin Husserl ja Heidegger -fenomenologiakritiikki on yksi tärkeimpiä syitä, miksi Bollnowin filosofiassa ja pedagogiikassa Diltheyn hermeneutiikalla on keskeinen sija. Heideggerin julkaistua *Sein und Zeitin* Bollnow siirtyi Marburgiin ja Freiburgiin tämän oppilaaksi. Heideggerin fundamentaaliontologian vaikutus oli Bollnowille suuri, joskin hän esitti sitä kohtaan kiivasta kritiikkiäkin. Muutaman vuoden kuluttua Bollnow palasi Göttingeniin valmistele-

maan habilitaatiotyötään F.H. Jacobin nihilistisistä elämänfilosofiasta. Osan akateemista uraansa Bollnow toimi professorina Göttingenissä Herman Nohlin pedagogisessa instituutissa, mutta Tübingenin yliopiston kasvatustieteen ja psykologian professuuri oli hänen merkittävin ja pisin tieteellinen kautensa aina eläköitymiseen asti. Bollnow teki myös luentomatkoja Japaniin uransa loppupuolella, minkä vuoksi hänen kasvatustutkimuksensa heijastuu edelleen kaukoidän kasvatustutkimuksessa. (Kümmel 1997, 323–339; Bräuer 1978).

Bollnow ja eksistentiaalmikritiikki

Kasvatuksen kautta ihmisestä tulee kulttuurinen, yhteiskunnallinen ihminen. Tähän ihmisen ihmiseksi tulemisen prosessiin viitataan sivistysprosessin termillä. Sivistys tarkoittaa ihmisen tulemistä tietoiseksi itseään ja maailmaansa konstituivaksi ihmiseksi (Lassila 1987; Kivelä, Peltonen & Pikkarainen 1996, 128). Modernille sivistyskäsitteelle on ominaista kaksi piirrettä: 1) sivistys on luova prosessi, jossa ihminen omalla toiminnallaan muokkaa ja kehittää itseään ja kulttuurista ympäristöään, 2) sivistys sisältää idean olemassa olevan ”ylittämisestä”, ”täydellistymisestä”, ts. sivistysprosessissa ihminen tavoittelee edistyneempää elämänmuotoa, jota ei kuitenkaan voida eikä pidä ennakkolta tarkkaan määrittellä (Siljander 2005, 31; Ballauf 1966, 55). Erityisesti sivistysprosessin toisen määritelmän mukaan ihminen näyttäisi eksistentiaalisessa mielessä pyrkivän kasvussaan kohti autenttisuutta, mikä tarkoittaa subjektin radikaalin vapauden, itsemäärättyvyyden ja itsenäisen valinnanmahdollisuuden kokemista (ks. Siljander 1988, 97). Eksistentiaalinen sivistymätön ihminen voidaan tulkita olevan Heideggerin termin *das Man*, jokamies, joka ei kykene erottumaan massasta, vaan seuraa toisten tekemiä valintoja koskaan irrottautumatta itsenäiseksi rationaalisesti toimivaksi yksilöksi (Heidegger 2000, 223; ks. Fellman 1993, 187–202). Eksistentiaalisen ihmisen sivistys voidaan osittain nähdä klassisen sivistysteorian tavalla vapauden, jatkuvan ja kehittyvän täydellistymisen, aitouden ideaalin ja kokonaisvaltaisen vierasmäärättyvyydestä vapautumisen käsitteeksi. Tämä pätee kuitenkin vain eksistentiaalisen subjektin historialliseen aspektiin. Ihminen voi historiallisena, kulttuurisena olentona sivistyä, mutta näyttäisi samalla siltä, ettei tällainen prosessinkaltaisuus kuvaile kuitenkaan eksisten-

tiaalisen ihmisen perustavalla tavalla jo lähtökohteisesti vapaata ja omatahtoista ydintä (ks. Bollnow 1959, 14; Siljander 1988, 97).

Eksistentiaalisista on tästä syystä haastavaa johtaa ohjelmallista pedagogista näkemystä, sillä sivistymisen ristiriitaisen mahdollisuuden vuoksi voidaan johtaa lopputulos, ettei pääpiirteissään intentionaalisella sivistävällä toiminnalla, eli kasvatuksella, ole eksistentiaalisessa ihmiskuvassa juurikaan sijaa (Bollnow 1966, 155; Siljander 1988, 98–99; Tschamler 1983, 145–147). Eksistentiaalisuus filosofiana ei tällöin näkisi kasvatusta inhimillisesti relevanttina asiana. Kun kasvatuksella ei eksistentiaalisissa autenttisen yksilön olemisessa ole sijaa, kasvatuksen ajatellaankin olevan yksilöllisen elämän kannalta merkityksetöntä. Heideggeria tulkiten kasvatusta tasapäistää ja massauttavan jokamiehittää ihmistä ja sitä kautta johtaa yksilön olemisessaan epäautenttisuuden tilaan. Kuitenkin Bollnow näkee eksistentiaalisissa kasvatuksellisesti mielenkiintoisia аспектеjä, kuten kriisien kokonaisvaltaisesti ihmistä määrittävän puolen, sekä kohtaamisten väkivaltaisen luonteen (1959, 18; 1966, 165). Hän mieltäi ajatukseen, että näitä käsitteitä tulisi tarkastella myös pedagogisesti. Eksistentiaalisuuden ja kasvatuksen välillä ei Bollnowin mielestä väistämättä olisikaan ongelmaa, vaan ongelma on eksistentiaalisuuden ihmiskuvan ja klassisen sivistysteoreettisen ajattelun välillä (Bollnow 1966, 5). Eksistentiaalisuutta ei siten tulisi hylätä kasvatuksen lähtökohdaksi, vaan kasvatusta ja inhimillisistä sivistysprosessista tulisi arvioida ja tarkastella uudessa valossa (ks. Bollnow 1966, 5; Tschamler 1983, 145–147).

Otto-Friedrich Bollnow määrittelee kasvatustieteessä radikaalissa mielessä vapaan subjektin eksistentiaalisuuden kasvatuksen linjoja, tukeutuen kuitenkin voimakkaasti *schleiermacher-diltheyläiseen* hermeneuttiseen elämänfilosofian perinteeseen, joka löytyy myös Bollnowille läheisen Martin Heideggerin fundamentaaliontologian täälläolevan subjektin historiallisuuden taustalla (ks. Bollnow 1958; Wehner 2002, 127; Tschamler 1983, 145–149). Näiden kahden tradition yhdistämisen tuloksena syntyi *antropologinen pedagogiikka*, jossa ihminen on olemassa kahdella tasolla: toisaalta eksistentiaalisena subjektina, Heideggerin termin *Dasein*ina, täälläolevana, jonka ytimeen sivistyksen ja sitä kautta kasvatuksen oikeuttava ajattelu sopii huonosti, ja toisaalta historiallis-kontekstuaalisena identiteettinä, joka on kasvatuksen tuote ja siten sivistysprosessin eteenpäin viemä

(Bollnow 1983; ks. Fellman 1993, 187–202; Rocek & Schatz 1974, 19). Historiallis-kontekstuaalisuuden Bollnow nostaa hermeneuttisen elämänfilosofian perinteestä synnyttämänsä antropologisen

Otto-Friedrich Bollnow

pedagogiikan tärkeäksi osaksi, sillä tämän uuden pedagogiikan tarkastelun kohteeksi muotoutui sivistyvä ihminen fenomenaalisenä kokonaisuutena, yksilönä jonka kaikki elämän osat alueet vaikuttavat hänen sivistyksen suuntaansa (Kümmel 1997, 198–200). Bollnowin ajattelussa näkyy perehtyneisyys J.F. Schleiermacherin ja W. Diltheyn kehittämään, saksalaisesta idealismista kumpu-

avaan romanttiseen hermeneutiikan koulukuntaan. Se painotti kartesiaanisesta tai ”teoreettisesta” subjektista eroavaa historiallista tulkitsijaa, subjektia joka ymmärtää ja tulkitsee yksilöpsykologisten ja sosiaalishistoriallisten kuvausten ja analyysien pohjalta, ja pyrkii näin suurempaan tietämykseen tekstien ja kirjoittajien kontekstuaalisuudesta (ks. Bollnow 1967; Fellman 1993, 108–124; ks. Kümmel 1997, 19, 195). Bollnow on siis kiinnostunut ”elävästä” historiallisesta ihmisestä kriittisten valintatilanteiden subjektina, erona fundamentaaliontologian yleiseen olemisen tarkasteluun. Ongelmaksi silti muodostuu eksistentiaalismin ytimeinä olevan perustavalla tavalla dikotominen vapaan subjektin ja sivistysteorian ristiriitainen yhteys. Bollnow ratkaisee haasteen muotoilemalla sivistysprosessin epäjatkuvaksi, aina alkupisteeseensä palautuvaksi prosessiksi. Ihminen ei elämässään aina edisty, vaan jotkin kriittiset tilanteet tai minuutta murjovat kohtaamiset voivat palauttaa ihmisen takaisin tarkastelemaan sitä, mikä yksilössä itsessään on aitoa ja alkuperäistä ja mikä päälle rakennettua ja keinotekoisia (Bollnow 1966, 163–165). Bollnow näkee uuden sivistysprosessin elämän läpi jatkuvana kamppailuna, jonka painopisteitä ovat perustavalla tavalla pysäyttävät elämänvaiheet, perustavalla tavalla pysäyttävät elämänvaiheet, kuten sairaudet, läheisten ihmisten menetyt ja ennen pitkää oman kuolevaisuuden tajuaminen. Niiden kautta ihminen palaa juurilleen ja hylkää uuden tilanteen myötä turhaksi näkemänsä elämänpiirteet. Bollnowille sivistys ja kasvatus eivät kuitenkaan ole negatiivisia asioita; ne eivät ole pel-

kästään ikäviä, hankalia ja joskus jopa musertavia, vaan niiden kautta ihminen kehittyy, viisastuu ja näkee asiat ja itsensä aidommin, sivistyy.

Kohtaaminen sivistyksen ehtona

Bollnow esittää teoksessaan *Existenzphilosophie und Pädagogik, Versuch über unetstetige Formen der Erziehung* (1959), kuinka sivistysprosessi etenee radikaalien kohtaamisten kautta. Termi kohtaaminen (Die Begegnung) näkyy hänen ajattelussaan merkittävästi. Kyseinen termi ei ole saksalaisessa filosofisessa, teologisessa tai kasvatuksellisessa kielenkäytössä outo. Sillä on perinteisesti viitattu dialogiseen kohtaamiseen minän ja Jumalan välillä (Bollnow 1966, 161). Termin perusta löytyy siis protestanttisesta dialogisesta teologiasta, jonka yksi suosituimpia muotoiluja lienee Martin Buberin teos *Minä ja Sinä* (Buber 1977). Bollnowille kohtaaminen tarkoittaa kuitenkin jotain vakan muuta kuin dialogia ihmisen ja Jumalan välillä, tai kahden ihmisen välistä yhteisymmärrystä. Uusi, sekulaari kohtaamisen käsite tarkoittaa subjektin kohtaamista jonkin tälle merkittävällä tavalla ”vieraan” kanssa, jonka suhteen subjektin on mietittävä uudelleen tapaa, jolla tähän uuteen kohteeseen tulisi asennoita ja jota kohtaa toimia (Bollnow 1966, 163; 1959, 98–101). Nämä kohtaamisen jonkin vieraan kanssa ovat yllättäviä törmäyksiä, hankauksia ja kivullisia sattumuksia, koska subjektin on entuudestaan vaikea suhtautua niihin oikein. Ihmisten välinen vastavuoroinen, dialoginen ja yhteistoiminnallinen eivät siis sulaudu tällaiseen kohtaamisen ajatteluun. Bollnowille kohtaaminen ei ole entistä toimintamallia vahvistavaa tai rutinoitavaa siinä mielessä, että sen perimmäinen luonne kyseenalaistaa niitä ihmisen olosuhteita, jotka ovat syntyneet kulttuurihistoriallisen kontekstuaalisen kehittymisen tuloksena (Bollnow 1966, 164). Kohtaamisen lopputuloksena yksilö kiteyttää, kristallisoii itseään omaksumalla suhteita näihin uusiin kohteisiin ja ilmiöihin ja tulee tietoisemmaksi omista potentiaaleistaan, joita hän ei ehkä aikaisemmin ole nähnyt yhtä selvästi (m.t., 164). Bollnowin mukaan kohtaaminen voi tapahtua ihmisten, taiteen, kirjallisuuden tai vaikkapa filosofian kanssa (m.t., 164).

Tämä toistuva kivullinen oman itsen rajojen uudelleenmäärittely yhteentörmäyksessä jonkin toisen kanssa on edellytys sivistysprosessin etenemiselle, niin pitkälle kuin se bollnowilaisittain voidaan nähdä selkeänä edistymisenä. Subjekti on

väistämättä jonkinasteisessa väkivaltaisessa suhteessa toiseen. ”Toinen” tarkoittaa tässä kaikkea muuta kuin mitä subjekti itse on. Jo se, että subjekti on, vaatii tilan raivaamista. Kohtaaminen on toistuvaa yksilö-maailmasuhteen uudelleenkonstituointia. Sivistysprosessi näyttäytyy loppujen lopuksi jatkumona kohtaamisista, jotka piirtävät uudelleen subjektin ääriviivoja suhteessa toisiin.

Yksilön ennen pitkää väistämättömät törmäykset, konfliktiset kohtaamiset toimivat sivistysprosessia edesauttavina (Bollnow 1959, 100). Yksilö joutuu uudelleenarvioimaan suhteensa toiseen, ja tämä kohtaamisen tuottama reflektio on ahdistuksen sävyttämää, eräänlainen arvoarvostelma kaikkea subjektille entuudestaan vierasta kohtaan. Toisuus on subjektin olemassaoloa vastustava tai kyseenalaistava asiantila, todellisuus joka piirtää subjektin ääriviivoja uudelleen ja uudelleen (ks. m.t., 98–101). Subjekti ei voi olla kohtaamatta todellisuutta, joka pohjimmiltaan on radikaalilla tavalla vierasta minuudelle ja sitä loukkaavaa. Kohtaaminen ei täten ole Bollnowille buberilaista dialogista autuutta, empaattista ja tiedollista tasapuolisuutta, symmetristä ymmärrystä, eikä siihen liity Buberin tai Gardinin kristillistä konnotaatiota (Bollnow 1959, 91-93).

Bollnowin kohtaamisen käsite esiintyi ensimmäisen kerran luentopaperina ”Kohtaaminen ja sivistys” (Begegnung und Bildung) (Bollnow 1955, 10–32), joka julkaistiin saksassa Pedagogisen aikakauslehden Zeitschrift für Pädagogik ensimmäisessä numerossa. Tämä käsitteen ensimmäinen systemaattisempi luonnostelu tuotti kiivasta keskustelua erityisesti Bollnowin ja Derbolavin välillä, joista jälkimmäinen kritisoi Bollnowin käsitettä moniulotteisen ilmiön yksinkertaistamisesta (Bollnow 1966, 162). Bollnow torjuu kritiikin mm. eksistentiaalismin perustasta kumpuavalla voimakkaalla dualismilla, joka näyttäytyy erityisesti Kierkegaardin muotoiluissa, mutta myöntää kuitenkin käsitteen yksisuuntaisuuden verrattuna Derbolavin muotoiluihin (m.t., 163).

Kritiikistä huolimatta Bollnowin kohtaamisen käsite on keskeinen kasvatuksen eksistentiaalistien aspektien systemaattisessa tarkastelussa (Tschamler 1983, 148). Kohtaaminen on ontinen väistämättömyys kaikessa raadollisuudessaan. Kohtaaminen on törmäämistä, astumista toisen olevan varpaille, tilan raivaamista ja oman paikan ottamista. Se johtaa väistämättömään ja jatkuvaan itsemäärittelyyn. Kohtaaminen kohdistuu subjektia itseään vastaan, ja sitä vasten (Bollnow 1959,

99; 1966, 161). Tämä kivullinen kohtaaminen on sivistymisen ehto (Bollnow 1966, 162). Ihminen ei voi sivistyä ilman suhdetta maailmaan, johon, jossa ja jonka suhteen sivistyä, joskin epäsäännölliseen ja rikkonaiseen tapansa. Kohtaaminen tapahtuu yksilön suhteessa toisiin yksilöihin, asioihin ja tapahtumiin. Kohtaamisen edellytyksenä on sosiaalisuus, subjekti ei voi kohdata itse itseään ilman muita. Hän tarvitsee toiseutta kultivoidakseen itseään. (Bollnow 1966, 162). Ihminen ei tule autonomiseksi itsereflektioivaksi, tietoiseksi sosiaaliseksi subjektiksi ilman kohtaamisista muiden, hänestä itsestään erityisesti poikkeavien vieraiden kanssa. Kohtaamisten tuloksena on siis yksilö-maailmasuhteen määrittely yhä uudelleen ja uudelleen.

Kohtaamisen uusi määrittely kuulostaa varsin väkivaltaiselta ja sitä kautta kielteiseltä. Bollnowille se ei kuitenkaan ole negatiivisen paisuttelua, vaan uuden eksistentiaalisesta esille nostetun ilmiön toteamista (m.t.m 160–161). Kohtaaminen näyttäytyy hänelle edellytyksenä ja asiantilana, jolla on pedagogista merkitystä, mutta jota klassinen sivistysteoreettinen ajattelu ja sen päälle rakentuva pedagogiikka ei ole ottanut tarkastelun kohteeksi. Kohtaaminen osoittaa sivistyksen käsitteen ongelmia. Bollnow implisiittisesti kritisoi kohtaamistematiikallaan sivistysteoriaa ja luonnostelee eksistentiaalistisen sivistysprosessin epäjatkuvaksi, katkonaiseksi ja jopa rikkonaiseksi (ks. m.t., 141, 164).

Kriisit, sivistys ja kasvatust

Toinen Bollnowin pedagogiselle ajattelulle keskeinen termi on kriisi (Die Krise). Kriisit ovat yksilön kohtamia hallitsemattomia tilanteita, joista ei ole nähtävissä välitöntä tietä ulos tai selvää ratkaisua (Bollnow 1966, 1–5). Sivistys etenee kriisinomaisesti, se edellyttää itsensä ylittämistä kohtaamalla jotain, mitä yksilö ei voi hallita välittömästi. Kriisit voivat lannistaa ja olla yksilölle turmiollisia, mutta riittävällä määrällä kasvattavia ja valmistavia kohtauksia yksilö voi saada edellytykset ylittää hänen elämässään sillä hetkellä vallitsevan kriisin (m.t., 5). Bollnow kysyy ironiseen sävyynsä, onko nähtävä kasvatuksen tehtäväksi tuottaa kriisejä, toistuvia radikaalia vapautta representoivia valintatilanteita (Bollnow 1959, 37). Hän vastaa tähän pedagogisen suhteen kautta. Kasvattajan ei voida nähdä tietoisesti aiheuttavan kasvatettavalle

kriisejä, sillä tämä olisi pedagogisessa vuorovai-
kutustilanteessa olevan tahdikkuuden vastaista
(m.t., 37). Eikä kasvatus tietoisesti ja tahdonlai-
sesti kykene tuottamaan kriisejä, joskin tahtomatta
sellainen voi olla mahdollista synnyttää. Sen
sijaan kasvatuksen kautta kasvatettavaa suojel-
laan ja ohjataan pois ilmiselvistä tätä kohtaavista
kriittisistä tilanteista kasvattajan näkemyksen mu-
kaan sellaiseen suuntaan joka näyttäisi olevan
kasvatettavalle rakentavampi ja turvallisempi si-
vistymisen suunta (m.t., 36–37). Kuitenkaan kas-
vatuksessa ei koskaan voida olla täysin varmoja
siitä, etteikö tämän tahdikkaan kasvatuustoiminnan
tuloksena joka tapauksessa joskus olisi kasvatet-
tavan kriisiytyminen. Tältä Bollnowin mielestä
emme kasvattajina voi koskaan välttyä (m.t., 37).
Tällöin voimme vain auttaa kasvavaa kohtaamaan
kriisin ja ajatella kriisin olevan tätä jollain perusta-
valla tavalla kasvattava kokemus.

Bollnowin mukaan ihminen on jatkuvassa eks-
sistentiaalisessa kriisissä oman olemassaolonsa
kanssa, mutta mitä suuremman sijan eksistentiaali-
nen tapa, olotila, tietoisesti saa ihmiselämässä,
sitä suurempi merkitys kriiseillä on ihmiselämälle
ja elämän suuntautumiselle. Yksilöllisen kokemuk-
sen ydin on saavutettavissa vain asettumalla vas-
taan ihmisen varmuutta itsestä ja olevasta. Tällai-
nen kokemus on saavutettavissa kaikkein parhaiten
silloin, kun ihminen on kriisissä. Tällaisia per-
ustavanlaatuisia elämän riisejä voivat olla vaika-
kapa vammautuminen, hyläytyksi tai petetyksi tule-
minen, tai esimerkiksi muuttaminen toiseen maa-
han ja kulttuuriin, jossa yksilö joutuu todellakin
miettimään oman identiteettinsä ja olemisensa per-
ustavia varmuustekijöitä. (Bollnow 1966, 1–5).
Kriisit ovat väistämättömiä yksilön sivistysproses-
sissa kohti omaa yksilöllistä, autenttista olemista,
mikä eksistentiaalisissa on olemisen perusmuoto
ja mahdollinen päämäärä. Kriisit ovat siis perusta-
vanlaatuisia ja kokonaisvaltaisia yksilöllisen kas-
vun paikkoja. Kasvatuksen tehtävänä on suunnata
yksilöllistä sivistysprosessia siten kuin kasvat-
taja näkee yksilön sivistysprosessille hyväksi.
Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että kasvattaja
auttaa kasvatettavaa pois sellaiselta sivistyksen
tieltä, joka selvästi johtaa vakavaan kriisiin. Kas-
vattaja saattaa kuitenkin tahattomasti johtaa kas-
vatettavan tämän auttamisen tuloksena uuteen
kriisiin (Bollnow 1959, 37). Kasvatus on siis joka
tapauksessa epävarmaa intentionaalista toimintaa.
Kasvatuksella on aina jonkinlainen lyhyttähtäinen
nen ja jonkinlainen epämääräinen pitkän tähtäimen

tavoite, mutta silti tämän tavoitteellisen toiminnan
tuloksena ei kausalistisesti voida nähdä seuraava-
van tämän päämäärän saavuttamista (McEwan
1989, 61). Vaikka pyrkimys on johtaa kasvatetta-
vat turvalliselle sivistymisen polulle, kasvattaja ei
voi koskaan varmistua siitä, että edessä ei silti oli-
si odottamassa sarja kriisejä. Jokainen kriisi kun
tarkoittaa riskin ja uhan mahdollisuutta.

Jos kasvattaja saati kasvatettava ei voi koskaan
olla varma kriisittömästä tulevaisuudesta, on yks-
silön hyvä valmistautua kriisin kohtaamiseen. Täs-
sä kasvatus voi olla tukena. Mikäli kriiseihin joh-
tava kohtaaminen on sellainen, jonka voittamiseen
kasvatettavalla ei ole riittäviä valmiuksia, hän saat-
taa lannistua. Hänen minä–maailma-konstituution-
sa määrittyy siten, ettei subjektilla ole tällöin kom-
petenseja voittaa tuota kriisiä. Tätä kohtaamista
hän ei voi voittaa. Se tulee kiertää sarjalla muita
kohtaamisia, jotka lopulta voivat tarjota riittävän
kyvyn voittaa tuo lannistava ylenpalttinen koht-
taamisen tuottama ongelma.

Aikuiskasvatuksen kannalta on tärkeää huoma-
ta, että Bollnowin antropologinen pedagogiikka
on yhtä lailla andragogiikkaa. Bollnow tarkastelee
ihmistä ja ihmisenä kehittymistä kokonaisvaltai-
sesti, ja näkee paitsi perinteisen koulukasvatuk-
sen, koulutuksen ja aikuisopiskelun kasvattavan
ja sivistävän merkityksen, mutta myös näiden ul-
kopuolelle jäävät perustavanlaatuisemmat, ihmi-
sen olemassaoloa käsittelevät kasvattavat koke-
mukset. Bollnow tarkastelee yleisesti sitä ihmis-
kuvaa, joka on kasvattavan toiminnan kohteena
tai sen toimija.

Kasvattajan synonyyminä voidaan käyttää
opettajaa tai jopa ihan vain toista ihmistä. Kasvat-
taja on merkittävä toinen, pedagoginen agentti,
joka voi olla joko asymmetrisessä lapsi–aikuisen-
suhteessa kasvatettavaan tai hetkellisesti tiedolli-
sesti asymmetrisessä aikuinen–aikuinen-suhteessa.
Kasvatettavan synonyymina voidaan yhtä lailla
käyttää kasvavaa aikuista, aikuisopiskelijaa, eli
käytännössä ketä tahansa, jonka sivistysprosessi
on kesken ja etenemässä johonkin mielekkääseen
suuntaan jonkin tietoisesti kehittävä toiminnan
seurauksena. Silloin, kun kahden aikuisen suhde
on kasvatussuhde, ei kummankaan tavoitteena voi
olla tuottaa tietoisesti toiselle kriittisiä tilanteita,
vaan ohjata tahdikkaasti parhaaksi nähtyyn kehi-
tyssuuntaan ja ratkaisuun. Tämä pedagoginen
suhde ei ole ristiriidassa buberilaisen kohtaami-
sen käsitteen kanssa. On kuitenkin korostettava,
ettei tämä pedagogiseen suhteeseen liittyvän dia-

logisen kohtaamisen käsite ole sama asia kuin yksilön ja vieraan, toisen, ravisuttava kohtaaminen. Nämä ovat toisistaan erillisiä, mutta kenties nähtävissä toisiaan tukevina.

Kriisi ja kriittinen yksilö

Bollnowille kriisiytyminen ei ole suurten psyykkisten kriisien jatkumoa, vaan itsemäärittelyä tahtuu elämän varrella satunnaisesti kohtaamisten kriisiytyessä. Bollnowin kriiseillä ei ole mitään sisäsyntyistä agendaa, teemaa tai tehtävää, vaan hänelle kriisit ovat osa yleistä sivistystä konstituivaa rakennetta, ja sen yksi ilmaus. Kriisit sulautuvat hyvin epäjatkuvan ja satunnaisen regressioon siivittämään eksistentiaalisempaan sivistyskäsitteeseen. (Bollnow 1966, 1–5).

Kriisit sattuvat, ja kivulliset kriisit ovat väistämättömiä jossain vaiheessa elämää. Bollnowille passiivinen asenne, myöntyminen kriisien edessä ei kuitenkaan ole vaihtoehto. Teoksessaan *Krise und neuer Anfang* (1966) hän osoittaa kriisien edessä olevan sivistyvän ihmisen ja kriittisen asenteen välisen yhteyden. Kriisien voisi nähdä johtavan ihmisen kriittiseen asenteeseen todellisuutta ja valintoja kohtaan. Kriittisyys tarkoittaa itsenäistä näkemystä ja toisten ihmisten näkemysten perusteiden arvioimista (Bollnow 1966, 6–7). Kriittisyys edellyttää itsenäistä, autonomista subjektiä, tai sen ainakin tulisi johtaa sellaisen ihmisen kehittymiseen. Kriittisyudessa tosi erotetaan valheesta, aito vääristä. Kriittisyyden kautta ihminen nostaa itsensä massan, das Manin, jokamiehen yläpuolelle. Eksistentiaalisessa mielessä kriittinen ihminen on autenttinen ihminen. Kriittisyys on asenne, joka ei Bollnowin mukaan välttämättä synny itsestään, vaan sen edellytyksenä voisi ajatella olevan kriisien kohtaaminen, mikä herättänee yksilön näkemään asioiden arbitraarit ja fundamentaalit puolet selvemmin. Tällaisena Bollnowin kritiikin käsite jakaantuu itsekritiikkiin ja kulttuurikritiikkiin (Bollnow 1966, 6–27). Siten kriisit ja kriittisyys voidaan nähdä kuuluvan lähtemättömästi yhteen, ja ne ovat siten osa inhimillisen sivistymisen prosessia. Kriittinen ihminen voidaan nähdä Bollnowin antropologisen pedagogiikan päämääränä, sivistysidealina (m.t., 26–27). Se heijastelee eksistentiaalismin autenttisuuden ajatusta. Kasvatuksen tavoitteeksi tulisikin toimia siten, että intentionaalisen toiminnan tuloksena olisi mahdollisimman pitkälle kokonaisvaltainen, aito, yksilöllinen ja it-

sellinen minä, joka tarkastelee todellisuuttaan kriittisin silmin. Kasvattajan rooli on toisaalta katsoa vierestä kasvatettavan kriisejä ja kohtaamisia ja tukea häntä noissa tilanteissa, ja toisaalta ohjata ilmiselvien ja turmiollisten kriisien ohi parempaan, kehittävämpään suuntaan.

Esimerkkejä kriiseistä ja kohtaamisista aikuiskasvatuksen näkökulmasta

Esitän kaksi kenties hieman banaaliakin käytännön esimerkkiä kriiseistä ja kohtaamisista, erityisesti aikuisten näkökulmasta. Ensimmäisen esimerkin sivistyksen subjekti on noin hieman yli nelikymppinen siivousalalla toimiva henkilö. Hän on kaksikymmentä vuotta tehnyt samaa työtä ja nauttii edelleen toimestaan työpaikalla olevan ilmapiirin ja työtovereiden vuoksi. Hänellä kuitenkin on fysiologisia oireita. Olka- ja kyynerpäihin sekä sormen niveliin sattuu työvälillä edestakaisin tehtävän liikkeen vuoksi, ja käsissä on pesuaineiden aiheuttamaa kroonista ihottumaa. Hän käy säännöllisesti ottamassa työterveyslääkärillä kortisonipiikkejä kipuihin. Henkilö on kriisissä: toisaalta työ määrittää häntä, hän on tehnyt sitä kauan ja hänen suhteensa maailmaan ja muihin ihmisiin määrittäytyy työn kautta, mutta toisaalta hän tietää, että nykyinen tilanne on kestämaton. Edessä on väistämättä jonkinlainen muutos, jolla on merkittävä vaikutus elämänlaatuun ja elämisen luonteeseen. Työnantaja on ehdottanut useaan otteeseen täydennyskoulutusta toisiin työtehtäviin työpaikan sisällä. Kyseessä olisivat toimistotehtävät, joihin henkilömme ei ole helposti suostuvainen. Tähän ovat syynä tottumus omaan työhön ja työtehtävien muutoksen myötä tapahtuva työyhteisön sosiaalisen piirin vaihtuminen. Hän on oman työuransa kannalta vaikean valintatilanteen edessä. Jos hän jatkaa vanhassa työtehtävässään, tilanne kriisiytyy voimakkaasti, terveys heikkee ja sitä kautta työkyky ylipäättään muuttuu kyseenalaiseksi. Tuloksena voisi olla lopullisesti työttömyys, sairauseläke tai muu taloudellisesti ja sosiaalisesti vaikea pysyvä tilanne. Jos henkilömme vaihtaa työtehtäviään, seurauksena on uusien asioiden kohtaamista, uudelleen kouluttautuminen. Tämä kouluttautuminen voi viedä pitkään, eikä henkilö ole koskaan kokenut opiskelua omaksi juttukseksi, saati erityisesti nyt vuosikymmenien työhistorian jälkeen. Kouluttautuminen tässä elämänvaiheessa heikentää myös taloudellista tilannetta joksikin aikaa. Tämän valinnan seurauksena työ-

olosuhteet ja elämäntilanne muuttuvat voimakkaasti, vaikkakin terveys ja työkyky säilyisivät. Kohtaamisen kautta henkilö saa uusia kompetensseja, mutta matka on vaivalloinen, eikä lopputulos ole välttämättä henkilön työelämän toiveita ja tarpeita vastaava. Silti, uudelleen koulutus näyttäisi olevan vähemmän kriittinen tie ulos hankalasta ahdingosta, ja henkilö päättää valita tämän tien. Esimerkistä näemme kriittisten valintatilanteiden arkipäiväisyyden ja samalla niiden vaikuttavan merkittävyyden ihmisen kokonaisvaltaisen olemassaolon ja mahdollisuuksien määrittelyn suhteen. Kriittisillä valinnoilla on vaikutus ihmisen eksistenssiin, tapaan olla.

Toinen esimerkki voisi olla myös paikallaan. Vapaan sivistystyön piirissä toimii monia opintokerhoja, joiden tavoitteena on lisätä tietoa ja ymmärrystä opiskeltavasta asiasta aikuisopiskelijoiden keskinäisen opiskelun ja sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta. Usein tällaisissa vaativissa, opinnollisissa opintokerhoissa toimivat henkilöt ovat varttuneita aikuisia ja ikäihmisiä, jotka keskenään ryhmässä pohtien selvittävät jonkin yhteisesti kiehtovaksi koetun haasteen tai ongelman, tai opiskelevat mielenkiinnon kohteena olevaa oppisisältöä. Opiskelun kautta jokainen lisää omia kompetenssejaan, hallitsee paremmin opiskellun asiasisällön ja ymmärtää paremmin mistä asiassa on kyse. Opintokerhoissa opiskeltavat sisällöt voivat olla tiukasti tiedollisia asiasisältöjä, mutta usein niillä voi olla myös terapeutin funktio. Opintokerhoissa käytyjen opetuskeskusteluiden aiheet voivat liittyä esimerkiksi traumaattisiin elämänhistoriaan liittyviin ongelmiin, kuten vaikkapa läheisen ihmisen kuolemaan tai henkilökohtaiseen selviytymiseen sairauden kanssa. Opintokerhon tavoite saattaa olla siten terapeutin, ihmiselämän kriiseistä selviytymiseen liittyvien ratkaisujen hankkiminen. Tämä tiedon omaksuminen ja ymmärrys lisää myös opintokerholaisten mahdollisuuksia tarkastella kriittisesti ja arvioida itsenäisesti ympäröivää maailmaa ja sen ilmiöitä. He lisäävät samalla omaa hallinnan tunnettaan ja kykyä tehdä järkeviä, rationaalisia valintoja ja päätöksiä omasta elämästään. Opintokerholaiset valitsevat yleensä yhden tutorin, joka toimii ryhmän eräänlaisena pedagogisena vastuuhenkilönä. Kuitenkin, jokainen voi vuorollaan neuvoa ja ohjata toisia yhteisesti jaetun opiskeluilmapiirin puitteissa. Vapaaehtoinen, sisäiseen motivaatioon perustuva opiskelu edustaa hyvin kriittisen elämänasenteen ja autenttisen valinnan ajatusta.

Pohdintaa

Kasvatusfilosofi Otto-Friedrich Bollnow on todennut inhimillisen, läpi elämän johtavan epäsäännöllisen sivistysprosessin etenevän kivullisten kohtaamisten (konfliktien) kautta. Termi *kohtaaminen* näkyy Bollnowin pedagogiikassa merkittävästi. Se poikkeaa Bollnowin tarkastelussa suuresti aikaisemmista, erityisesti kristillisen eksistentialismin piirissä nousseista näkemyksistä ja on törmäys- ja raivausluonteeltaan toistuvaa kivullista oman ymmärryksen, oman itsen rajojen uudelleenmäärittelyä toiseuden kautta. Nämä törmäysten myötä tapahtuvat itsemäärittelyn tilanteet ovat edellytys sivistysprosessin etenemiselle. Subjekti on väistämättä ”astumassa varpaille” toisen kanssa, eli periaatteessa kaiken muun kuin mitä subjekti itse on. Jo se, että subjekti on, vaatii tilan raivaamista. Toinen voidaan nähdä paitsi sosiaalisena, myös radikaalina, kulttuurisena toisena (Sanderson 2004, 1–20). Kohdattava toinen eroaa voimakkaasti positiivisesta yhteisöllisyydestä, joka ei kyseenalaista ja johda arvioimaan uudelleen yksilön olemisen perusolettamuksia ja johda niiden uudelleenmäärittelyyn. Yhteisöllisyys on minuutta tukevaa, tilaa antavaa, ei kyseenalaistavaa eikä pakota siten minän uudelleenmäärittelyyn.

Bollnowin pedagogiseen käsitteistöön kuuluu myös *kriisin* käsite. Kriisi on ihmisen eksistentiaalista puolta raottava, ihmisen valinnanvapautta ja olemassaolon epäjatkuvuutta osoittava termi. Kriisit ovat inhimillisesti vahingollisia, sivistysprosessin varrella vastaan tulevia risteyskohtia, jolloin uuden suunnan ottaminen elämässä voi olla väistämätöntä. Kasvatuksen tehtävänä, niin lasten kuin aikuistenkin osalta, on pyrkiä suuntaamaan sivistysprosessia suuntaan, joka on mielekäs muutos ihmiselämässä. Pedagogisilla valinnoilla ei voida kuitenkaan lopullisesti varmistaa sitä, että elämässä ei tulisi vastaan myöhemmin uusia kriisejä.

Bollnow-tutkimus näyttää avaavan sellaisia käsitteellisiä näköaloja kasvatukseen, joista käsin voidaan tarkastella vaikeita, mutta silti keskeisiä teemoja. Samalla huomio kiinnitetään kokonaisvaltaisesti inhimilliseen olemiseen, koko ihmiselämään ja siihen kuuluviin ilmiöihin, joilla voi olla kasvatava ja sivistävä vaikutus. Bollnowin pedagogiikan tarkastelu nostaa kasvatuksen perusteet ja kasvatuskäytänteet esille uudessa valossa, ikäkaudesta riippumattomana itsekehittämisenä. Se mikä näyttäytyy sivistymisenä ja kehityksenä, näyttäy-

tyy samalla kriiseinä ja konflikteina. Ongelmat, haasteet ja kriisit kasvattavat. Kasvattajaa, opettajaa ja tutoria, kuin myös muita kanssaihmiä tarvitaan ohjailemaan sivistymisen suuntaa, järjestämään olosuhteita ja edellytyksiä tällaisiin mielekkäisiin kasvattaviin suuntiin, eikä kohti lamauttavia kriisejä. Bollnow muistuttaa siitä, että pedagogiikalla olisi annettavaa kasvatustodellisuutemme tarkasteluun niin vaikeimpien traumatisoivien ilmiöiden kuin myös helpomman arjen kannalta kaikkina inhimillisen elämänkaaren eri käännekohdissa. Bollnowille pedagogiikka ei ole koulupedagogiikkaa, joka päättyy, kun ihminen on täysi-ikäinen. Se on elämisen opettelua, elämänfilosofiaa. Pedagogiikka on elämää, toisen ja itsen välistä toistuvaa kohtaamista läpi ihmisiä.

Lähteet

- Ballauf, Theodor (1966). *Systematische Pädagogik. Eine Grundlegung*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Bollnow, Otto Friedrich (1955). *Begegnung und Bildung*. Lehdessä: *Zeitschrift für Pädagogik* 1, 10–32.
- Bollnow, Otto Friedrich (1958). *Die Lebensphilosophie*. Berlin-Göttingen-Heidelberg: Springer Verlag.
- Bollnow, Otto Friedrich (1959). *Existenzphilosophie und Pädagogik. Versuch über unstetige Formen der Erziehung*. Stuttgart Berlin Köln Mainz: Kohlhammer.
- Bollnow, Otto Friedrich (1966). *Krise und neuer Anfang. Beiträge zur pädagogischen Anthropologie*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Bollnow, Otto Friedrich (1971). *Pädagogik in anthropologischer Sicht*. Tokio: Tamagawa University Press.
- Bollnow, Otto Friedrich (1983). *Anthropologische Pädagogik*. Bern: Verlag Paul Haupt.
- Bollnow, Otto Friedrich (1988). *Zwischen Philosophie und Pädagogik. Vorträge und Aufsätze*. Aachen: Norbert Friedrich Weitz Verlag.
- Bräuer, Gottfried (1978). Otto Friedrich Bollnow. Teoksessa: Josef Speck (toim.) *Geschichte der Pädagogik des 20. Jahrhunderts*, 2 Bde. Stuttgart Berlin Köln Mainz: Verlag W. Kohlhammer.
- Buber, Martin (1977). *Ich und Du*. Heidelberg: Schneider.
- Fellman, Ferdinand (1993). *Lebensphilosophie. Elemente einer Theorie der Selbserfahrung*. Hamburg: Rowolt Taschenbuch Verlag.
- Heidegger, Martin (2000). *Oleminen ja aika*. Tampere: Vastapaino.
- Kivelä, Ari, Peltonen, Jouni & Pikkarainen, Esa (1996). Lähtökohtia pedagogisen toiminnan teorialle ja tutkimukselle. *Kasvatus*, 27 (2), 126–140.
- Kümmel, Friedrich (toim.) (1977). *O. F. Bollnow: Hermeneutische Philosophie und Pädagogik*. München: Verlag Karl Alber Freiburg.
- Lassahn, Rudolf (1978). *Einführung in die Pädagogik*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Lassila, Olli-Pekka (1987). *Vapaa ihminen. Etiikan filosofinen perustelu Jean-Paul Sartren ajattelussa*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja.
- McEwan, Hunter (1989). Teaching as Pedagogic Interpretation. *Journal of Philosophy of Education*, 23 (1), 61–71.
- Rocek, Roman & Schatz, Oskar (1974). *Philosophische Anthropologie heute*. Elf Beiträge von O.F. Bollnow, E. Fromm, A. Gehlen, A. Gostonyi, H.-E. Hengstenberg, H. Plessner, A. Portmann, W.J. Revers und G. Schiwy. München: C.H. Beck.
- Sanderson, Gavin (2004). Existentialism, Globalisation and the Cultural Other. *International Education Journal*, 4 (4), 1–20.
- Siljander, Pauli (1988). *Hermeneuttisen pedagogiikan pääsuuntaukset*. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia.
- Siljander, Pauli (2005). *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen*. Helsinki: Otava.
- Tschamler, Herbert (1983). *Wissenschaftstheorie. Eine Einführung für Pädagogen*. Bad Heilbrunn: Julius Klinkhardt.
- Wehner, Ulrich (2002). *Pädagogik im Kontext von Existenzphilosophie. Eine systematische Untersuchung im Anschluss an Eberhard Griebach, Otto Friedrich Bollnow und Theodor Ballauf*. Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann.

Artikkeli saatui toimitukseen 12.1.2009.
Se hyväksyttiin julkaistavaksi toimituskunnan kokouksessa 17.8.2009.